

Maa ja taeva vahel

Eva Koff. Õhuskõndija. Tallinn: Varrak, 2025. 275 lk.

Eva Koffi uue romaani „Õhuskõndija” metafoorne telg on lendamine. Kahe noore naise, Magda ja Nora paralleelselt kulgevaid saatusi jälgides on lugeja tunnistajaks rohketele sisemonoloogina väljendatud unelmatele ja soovidele, ja enamik neist on seotud lendamise, õhus hõljumise või mõne uudse lennumasina katsetamisega, millest unistatakse varasest lapsepõlvest kuni täiseani välja. Teose esimeses lauses lendab õhku vasika ära-riaiutud pea, mõni lehekülj hiljem näeb viieteistaastane Magda unenägu iseendast kui kotkast, kes saab lennata, kuhu tahab. „Õhk kannab sind, tuul viib kaugele üle heinamaa, üle nõmme, helerohelise mere kohale, lõunamaale” (lk 9). Lendamine väljendab siirast ja imetlevat uudishimu kogu maailma vastu, optimistlikku soovi nautida elu, saada kogemusi ja olla vaba. Täiskasvanuna saab Magda nautida Pariisi mänglevat ja joobnud atmosfääri, mis annab võimaluse saavutada nooreestilik ideaal: taustaks on loov Euroopa kultuuri-pealinn ning suus on emakeel. Tulemuseks „[s]aad võimatu kätte: tõused õhku, otse tundmatusse taevasse, aga su oma keel ei kao kuhugi, paitab su kõrvu ja keelt” (lk 128). Kuid lendamise motiiviga on seotud oluline probleem. Nimelt pole see uudne, vaid pigem ääretult tihti kasutatud, võiks isegi öelda, et äraleierdatud kliše. Lendas – paraku ebaedukalt – kergemeelne Ikaros, keda muidugi romaanis mainitakse, ning Aleksandr Ostrovski tragöödias „Äike” ohkab olmeelust räsitud peategelane Kate-

rina, et miks küll inimesed ei lenda nagu linnud – loetelu saab jätkata paljude teos-tega. Siinkohal võiks aga vaadata, kuidas kasutab Eva Koff lendamise motiivi, mis eesmärgid on sel tema romaanis ning kas tulemuseks on uus ja põnev lähenemisviis või pigem kasutatud võtete kordus.

„Õhuskõndija” on monoloogiline romaan, mida juhivad tegelaste teadvuse-vool, mõtted, tegevused või siis tegevuse-tus. Dialoge on romaanis vähe ja need on kas napisõnalised, pealiskaudsed või suurte tšehhovlike hoovustega, mida aga lausunud sõnad välja ei kanna. Tegelased saavad püsida tavapärase igapäevaelu toimingute juures ja olla samal ajal mõte-tes vägagi kaugel oma hetkeelust. Olme-ja mõttemaailma vastandus tuleb esile näiteks Nora koduste tööde kirjelduses: „Tuli hommik, Karl läks tööle. Algas Nora aeg, justkui sünniks tema maailm pärast hommikuaskelduste katkestust iga päev uuesti. Ta pesi lauanõud ja söögiriistad, kraamis, tuulutas tube, viskas aeg-ajalt pliidi alla peotäie hagu. [...] Aga tema mõtted olid mujal. Ta ise oli mujal. Ta latus sargid ülemisse kummutilaekasse ja unustas need. Vahel tõmbas ta laeka midagi otsides lahti ja imestas: mis asjad need on?” (Lk 88) Sellest kasvab välja täht-tis binaarne opositsioon: **maa**, sellega seo-tud tegevused ja kohustused, igapäevane rutiin ja tavaline elukord, ning **taevas**, lendamine, unistamine millestki suurest ja võluvast.

Sama probleemiga puutub juba noorelt kokku Magda. Kui üks tema õdedest loeb kogu aeg retseptiraamatut ning ahvatleb teda toredate ja maitsvate roogadega, võib Magda küll hetkeks tunda maist ahvat-lust, kuid kaldub ometi üha rohkem taeva poole. Tema ees on keeruline valik: „Kas

tõesti tuleb inimesel valida maa ja taeva vahel? Kõhu ja südame vahel? Jääda näppe ja ninasõormeid pidi kuuma kartulitampi kinni, sünnitada lapsed, ömmelda jakid, kanda kübarad. [...] Süüa, sööta, loobuda taevast. [...] See on imelik tunne – kui sa tahad kõike. Nii on see olnud nii kaua, kui ta iseend mäletab: ta on tahtnud kõike. Nii taevast kui maad, nii champagne-vahtu kui kartulitampi.” (Lk 45) Teisal leidub mõtisklus: „Kõik tundus siis nii huvitav, kuidagi kerge ja õhuline, aga läks mööda pool tundi või tund ja sa vajusid justkui alla tagasi. Olgu see maa siis kivi või liiv või muda, kui sisse vajud, oled nagu mets-siga, kes otsib maa seest kalliskive, mis osutuvad trühliteks. Ja saab kõhu täis. Kas pole selline elu igav – käia ringi, kõht täis ja meel hea? Mul oli väga igav, aga ma teadsin, et ma võin ka õhku tõusta ja teist-moodi elada.” (Lk 134) Sellisest valikust hakkavad kahe peategelase teed erinema: üks valib „kuldse kesktee” kahe elupoole vahel, teisele saab esmatähtsaks vaid üks pool.

Nagu öeldud, pole lendamine kui argipäevast põgenemine värske võte. Nais-tegelase perspektiivi kontekst on samuti tavapärane: patriarhaalne kord ja kohustus, nii et ei jää ruumi isiklikuks õnneks, põnevaks väljakutseks ega katsetamiseks. Traditsiooniliste reeglite järgijad on romaanis vanema põlvkonna esindajad, näiteks Magda vanemad ning Nora vanamemm ja taat. Magda ema on pahane tütre peale, kes läheb Pariisi oma kadunud meest otsima, mis tundub emale kahtlase avantüürina. Nora eest lapsepõlves hoolt kandnud vanavanemad võtavad karmi seisukoha seoses Feliksiga, Nora haige pojaga, ja selles väljendub pigem kollektiivne hirm võõra ees kui humaanne halastus või kaastunne. Moraal seisneb selles, et igal asjal on oma koht, mida küpseks saades hakkab tunnistama isegi Magda: „Selle seaduse vastu ei saa kunst ega joobumus

ega hullumeelsus ega isegi vabadus” (Lk 200). Tema näiliselt tulemusteta reis Pariisi otseskui kinnitab seda mõtet.

Romaanis on eri põlvkondade suhtlemise oluline aspekt vaikus ja tõelise dialoogi puudumine. Pärast ema surma kahetseb Magda, et ei jõudnud kunagi emaga südamest rääkida, ning kujutab endale ette, et alles taevas võtab ema teda sellisena, nagu ta on. Veelgi tähelepanuväärsem olukord on Magdal isaga, kelle pidevat vaikimist rõhutatakse: „Küsid midagi. Isa tõuseb püsti, läheb välja. [...] Tuleb tuppa, istub lauda, ütleb söögipalve. Sealpeale on vait. Aamen. Isa teeb, ei kõnele.” (Lk 211) Nora abielu Karliga toob samuti värvikaid näiteid tõelise suhtluse puudumisest: „Karl ei küsinud, kuidas Noral läheb ja mida ta teha kavatseb, päeva jooksul ja üleüldse elus, ja see oli hea” (Lk 86). Sealsamas võrdleb Nora vaikivat või siis „harva ja vähe” rääkivat abikaasat oma vanataadiga. Vaikivate meestegelaste kõrval on erandiks Magda kadunud mees Leonhard, kellega naine oli saanud pidada sisukaid ja lennukaid vestlusi oma lemmikteemadel, ning verbaalne soojus ja tähelepanu võivad olla põhjus, miks naine nii sügavalt armastab oma teadmata kadunud abikaasat ega suuda jätta unistust, et mees naaseb kunagi pere juurde.

Vanema põlve või meeste maailma vaikus ei ole ainult põlvkondade- ega sugudevahelise konflikti tunnus. Sel on ühtlasi usulised tagamaad. Ei vaiki ainult laste eluvalikutega rahulolematud vanemad, vaid ka jumal, kelle poole pöördutakse palvega. Jumala autoriteet tagab traditsioonilise elulaadi kindluse ja igikestvuse. Just jumalale mõtleb Karl, kui arutleb oma ebaõnnestunud abielu üle: „Keegi ei saa minult võtta minu õigust. Elada, olla mees, päris ehtne inimeseloom, justnagu taeva-isa ta lõi.” (Lk 175) Võib tõmmata paralleeli Magda isa ja Nora vanavanemate vahele, kui vaadelda nende tegevust religioosess

kontekstis. Jumalik autoriteet väljendub muu hulgas võimes nimetada või nime-tamata jätta elusolendeid ja asju, ja see on alati seotud nende staatusega: on nad elusad või surnud. Koffi romaanis täidab seda jumaliku funktsiooni vanem põlvkond. Magda isal on õigus keelata vasikale või tallele nime andmine, sest nad on määratud surema. Nora vanavanemad ei maini kunagi väikese Feliksi nime – ta on alati ainult soerd, perekonna häbiplekk. Sellele korrale vastu astumine võib olla aluseks suurele süükompleksile, mis on veel üks mure, millega uuem põlvkond peab elama: „Sina läksid, tundsid, tegid, lendasid, aga tema kukkus surnuks. Ikka juhtub, ütled sa enesele, kui see on Issanda tahtmine. Ilma allaheitlekkuseta ei saa, või lämmatab sind kõrkuse patt.” (Lk 199)

Range jumalik kord ei eksisteeri romaanis ainult manitsustes ega peresuhetes, vaid on jälgitav ka põnevas sise-mise fantaasia ja täppisteaduse vastas-seisus. Haige, kuid nutika Feliksi lemmik-raamat on lihtsakoeline käsitus füüsikast, mida seletatakse kui ratsionaalset õpetust, mis „õpetab meid ka Jumalale au andma – füüsika annab seda õpetust, sest tema seletab nende asjade loodud viisi ja väe ära, kelle sees elu ei ole” (lk 151). Kui unistused lendamisest on romaanis tihti-peale seotud teispoolsuse ja koguni maagiaga, siis füüsikaõpik selgitab: „Imetöö, mis nõidu öeldakse tegevat, ei ole muud kui silmakiri ja petmine, millega rumalat rahvast ninapidi veetakse. Füüsikaõpetus teeb meid targaks, et meie tühja ei usu, sest füüsika näitab meile, mis seadust ja väge Jumal loodud asjade sisse on pannud ja mis seejärel võimalik on ja mis mitte võimalik ei ole.” (Lk 152) Sellest õpikust saab muu hulgas lugeda „maa tõmbamise väe” kohta, mille tulemusena peab kõik tagasi maale kukkuma. Peategelaste unistuslikud lendamised ja lootused on selles kontekstis ajutised, hetkelised nähtused, varem

või hiljem peavad nad jõudma tagasi maa peale, et alluda jumala loodud korrale. Lendamise unistus on omamoodi mäss.

Nii lendamine kui ka unistamine väljendavad tahet olla kusagil mujal, mõlemad on naispeategelastele olulised põgenemise ja vaimse ellujäämise strateegiad. Kuid lendamise ja unistamise motiiv ei kätke Koffi romaanis ainult naiste vabadussoovi, vaid on mitmeti tõlgendatav. Naasmine maa peale on surm, nagu juhtus Ikarosega. „Õhuskõndija” tegelaste fantaasiateski on omad ohud. Ei ole juhuslik, et Magda saab teada rätsepa ja leiutaja Franz Reichelti juhtumist: mees tegi endale lendamiskostüümi, hüppas sellega alla Eiffeli tornist ja sai surma. Unistamise tumedat külge võib täheldada eeskätt Nora elus. Rikkaliku kujutlusvõime ja kinnise iseloomuga naise mured võtab hästi kokku järgmine lõik: „Ja lõpuks, kuidas rääkida sellest ebamugavusest, mida ta tundis, kui keegi talle otse silma vaatas, veel hullem, käe ta õlale pani, teda puudutas, ja seejärel aru päris, kuidas tal läheb, mida ta mõtleb, mida teha kavatseb? Neist asjust rääkida oli raske, kui mitte võimatu.” (Lk 84) Nora üha põgeneb suhtlemisvõimaluse, igasuguse sisuka dialoogi eest: ta sõna otseses mõttes põgeneb Magda eest, kui näeb teda tänaval. Nora ei suuda leida ühist keelt oma mehega ning isegi kogu oma emaliku hoole juures ei leia ta ühist keelt armastatud pojaga, kui tahab rääkida talle muinasjutte, kuigi poeg palub endale ette lugeda teaduse kohta. Nora võib teeselda ja riietada end täiesti teiseks, iseendale võõraks inimeseks, kuid tema maailmaks jäävad muinasjutud, võlulood ja teise ilma külastused, kus ta kohtub oma emaga, kes suri tema sünnitamisel. Siinjuures kasutab Koff palju folkloorseid elemente, näiteks et teisest ilmast ei tohi midagi kaasa võtta ega seal süüa. Surnute-riik on Nora jaoks otsekui ümberpööratud taevas. „Selleks et enesesse pärale jõuda ja seal mõnda aega viibida, tuli pärisilmast

lahkuda, ja see minek toimus ikka suunaga alla. Nagu avaneks Nora sisemuses pärismaailma maa-alune peegelpilt. Mida sügavamale lähed, seda kõrgemale jõuad ja kaugemale näed.” (Lk 88) Nora sagedasi külaskäike teise ilma võib seostada sellega, et tema laps Feliks on otsekui kahe ilma laps: haiglane, ebamaine, määratud vara surema ning samal ajal uudishimulik, nutikas, elava loomuga.

Ei saa mainimata jätta lindude tähendusrikkust „Õhuskondijas”. Nagu eespool osutatud, kogeb Magda lapsepõlves end kotkana, kes lendab ringi, et avastada maailma. Hiljem loob kunstnikust armuke temast Lindnaise-nimelise kunstiprojekti. Linnud kimbutavad Norat, katavad tema keha ja mingil hetkel kaovad lihtsalt ära, aga ei lenda kunagi. Kas need on ktoonilised nägemused surmakuulutajatest? Kas linnud väljendavad Nora sisetunnet rahulolematust, tardumust? Nendega samas reas on eelajalooline lind Feliksi raamatust, kes ei saanud lennata. Teisest kohast saab teada, et „[t]alvel elavat linnud surmariigis” (lk 177). Nora peaaegu paranoiline lapselik arusaam, et Feliksit ootav varajane surm on lindude poolt ette määratud, kuna Nora lõhkus kunagi nende pesa, on otsekui naise vaistlik ja fantaasiarikas viis tõlgendada rusuvat süükoormat, mille ta on pärinud oma kasvatajatelt. Kuid linnud ei ole seotud ainult surmaga, vaid ka seksuaalsusega. Kui Magdal õnnestub proovida lennumasinasõitu, saab lendamisest seksuaalakti metafoor. Selles kontekstis näivad mehe käedki lindudena. „Magda vaatab mehe käsi, nagu ei kuuluks need tema keha juurde, nagu need ei oleks käed, vaid linnud, kes on lennul haaranud tema kätest, võtnud need oma püüsisse, ümbritsetud luise võrega” (lk 146). Lennust saab ometi kukkumine maa peale, millele järgneb jumalik karistus: suguhaigus ja nurisünnitus. Surm on samuti romaanis mitmeti tõlgendatav. See on kas

„hüpe teisele kaldale” (lk 134) või „tõmbamise vägi maal” (lk 179). Surm on jumala kätes, nii nagu romaani alguses on vasikas Mooni isa käes, kes teatud mõttes sooritab sümboolse ohverduse. Surmaga saab kaubelda, näiteks kui Magda poeg Arved jääb haigeks, teeb naine meelegeitlikult langevarjurnukke või riidepoisse, mida võib tõlgendada kui asendusohvrit.

Viimaks puudutan naiste hariduse ja sellest tuleneva sotsiaalse staatuse teemat, mida on raamatus käsitletud mööda minnes ning mis jääb lendamise ja unenägude varju. Norast võib jääda mulje, et ta on vaatamata ema ja abikaasa staatusele äärmiselt infantiilne ja saamatu. Ent tuleb teadvustada, et Nora pole saanud korralikku haridust. Vanamemm õpetas talle lugemist, palveid ja igasuguseid kohustuslikke majapidamistöid, ise leiab Nora lohutust muinasjutust, mida ta hiljem jutustab Feliksile. On tähelepanuväärne, et poja armastatud füüsikaõpik tundub naisele raskevõitu. Samuti ei oska ta öelda, kes on tema isa vihikus mainitud Prometheus, kuigi antiikmütoloogia oli tolleaegse gümnaasiumihariduse alus. Nora suhtub skeptiliselt kaasaja meditsiini ja on pigem nõus ravima last punase niidiga. Ta on paljuski XIX sajandi, aga ka sajandivahetuse kirjanduse idealiseeritud lapsnaine: süütu, müstiline ja looduslik, ning Koff näitab suurepäraselt, kuhu viib selline hariduse ja üldelise eluliste võimaluste puudumine. Magda juures tuleb esile edukas hariduslik areng: talutüdrukust õmblejani ja edasi halastajaõeni, kes suudab küll ennast teostada ning romaani lõpus oskab isegi luid määrata, aga peab elama ühiskonnas, kus kõlab agressiivseid arvamusi, et „heal järjel meesterahvaste abikaasad” ei peaks töötama, ega mõisteta „neid moodsaid naisi” (lk 263). Saatuse kibeda irooniana jääb äsja tsiteeritud sõnu romaanis lausunud naine leseks – raske aja keerises ei jää tal arvata-vasti muud üle kui tööd leida.

Koff kasutab küll lendamise klišeed, kuid teeb seda osavalt ning rikastab oma romaani sisuka ja nauditava mänguga. „Õhuskõndija” pakub palju seoseid ja metafoorseid hüppeid, mitmetähenduslikke avastusi ning leidlikke pöikeid feminismi, usku, folkloori, maagiasse, kunsti, ühiskonnaellu, füüsikasse ja lendamise ajalukku. Unistamine ja lendamine annavad peategelastele võimaluse luua tõelist

dialoogi iseenda ja maailmaga, samal ajal kui nende tegelik elu seda eriti ei võimalda, aga need võivad olla ka ohtlikud ning piiravad. Parema elu igatsus ja paratamatu surm saavad tähenduslikul kujul kokku Feliksile kingitud õhkluus, mis otsekui lepitab lõplikult valiku maa ja taeva vahel.

BORIS VEIZENEN